

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ПАВЛУЩЕНКО Наталія Миколаївна

УДК 37.035:57.017-053.5

ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Суми.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
ЛУЦЕНКО Олена Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка, доцент кафедри соціальної
педагогіки та гендерних студій, завідувач лабораторії
гендерних досліджень.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
ГОВОРУН Тамара Василівна,
головний науковий співробітник лабораторії
соціальної психології Інституту психології
ім. Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ;

кандидат педагогічних наук
ВИХОР Світлана Теодозіївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, доцент
кафедри педагогіки та гендерної рівності.

Захист відбудеться 20 травня 2011 р. о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: каб. 30 (зала засідань), вул. М. Кривоноса 2, м. Тернопіль, 46027.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 19 квітня 2011 року.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Ю. Й. Поліщук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження. На нинішньому етапі політика України спрямована на входження нашої держави до європейської співдружності. Політичні та соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси створюють передумови для вдосконалення вітчизняної педагогічної освіти стосовно її відповідності вимогам Європейського освітнього простору, впровадження гендерних підходів у вихованні підростаючого покоління. Особлива увага в процесі реформ приділяється проблемі створення однакових умов для представників обох статей як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплено в державних документах. Актуальними стратегічними напрямками модернізації національної системи освіти в гендерному аспекті стали Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) та Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.). У цих документах ставляться завдання підготовки навчальних програм, підручників і посібників для школи з урахуванням гендерного підходу виховання хлопчиків і дівчаток у дусі поваги до прав і можливостей статі та вільного волевиявлення особи.

Таке соціальне замовлення актуалізує проблему гендерного виховання школярів. На особливу увагу заслуговує молодший шкільний вік – початковий етап соціалізації дитини на рівні школи. Саме зі вступом дитини до школи стає можливим цілеспрямований педагогічний вплив на її гендерну свідомість, яка в подальшому обтяжена статево-рольовими стереотипами.

Аналіз наукової літератури формує уявлення про сучасний стан розробленості питання гендерного виховання дітей і молоді. Методологічні проблеми гендерної педагогіки висвітлені в працях О. Вороніної, В. Гайденко, Г. Гарфінкеля, Е. Гоффмана, В. Кравця, Л. Штильової. Питання введення гендерної складової в освіту досліджували Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінежди, І. Кон, О. Ярська-Смирнова та ін. Впровадження гендерного підходу у вихованні підлітків та старшокласників вивчали С. Вихор, Л. Ковальчук, Л. Яценко та ін. Гендерне виховання студентської молоді та професійної підготовки майбутніх фахівців є предметом наукових пошуків І. Іванової, І. Мунтяна, О. Цокур. Питання сучасних гендерних досліджень у педагогіці вивчали Л. Булатова, Я. Кічук, О. Луценко, А. Мітрофанова та інші науковці.

Концепції наукових досліджень радянського періоду та 90-х років ХХ ст. свідчать, що в них здебільшого висвітлювалися питання виховання шанобливого ставлення до представників протилежної статі: Г. Бреслав, В. Геодакян, Д. Ісаєв, В. Каган, Б. Хасан, А. Хрипкова та ін.

Проведений аналіз науково-методичної літератури і практики свідчить, що нині накопичений певний досвід реалізації принципів гендерної рівності в освіті. Водночас питання гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку поки що не відображені в спеціальних

психолого-педагогічних працях. Залишаються недослідженими організаційно-педагогічні умови та методика їх впровадження у навчально-виховний процес сучасної початкової школи.

Аналіз науково-теоретичної літератури, нормативних документів та стан розробленості проблеми дослідження дали змогу виявити суттєві суперечності, що мають місце між:

– сучасними потребами суспільства в паритетному вихованні особистості і станом виховного процесу, зорієнтованого на статево-рольові стереотипи взаємин статей;

– необхідністю здійснювати гендерне виховання в початковій школі і недостатньою готовністю педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл до його реалізації;

– усталеністю статево-рольових стереотипів і новим змістом сучасних взаємовідносин статей.

Результати теоретичних досліджень і виховної практики засвідчують недостатнє вивчення питань гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку і зумовлюють необхідність реалізації гендерного підходу у виховному процесі початкової школи.

Отже, актуальність порушеної проблеми, її недостатня теоретична та методична розробленість, наявність педагогічних суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до плану наукових робіт у рамках державного замовлення Міністерства освіти і науки України Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка на тему: «Психолого-педагогічні основи життєвого самовизначення особистості» (державний реєстраційний номер № 0107U002254); затверджена вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 5 від 26 грудня 2005 року) і узгоджена в міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в НАПН України (протокол № 6 від 27 червня 2006 року).

Мета дослідження: науково обґрунтувати й експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку.

Для досягнення поставленої мети визначені такі **завдання дослідження:**

1. На основі аналізу психолого-педагогічної, соціологічної літератури з'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і виховній практиці та конкретизувати зміст базових понять дослідження.

2. Уточнити компоненти гендерної вихованості та показники рівнів її сформованості в молодших школярів.

3. Здійснити гендерний аналіз чинних підручників початкової школи та планів виховної роботи вчителів початкових класів.

4. Визначити організаційно-педагогічні умови гендерного виховання молодших школярів та експериментально перевірити методику їх реалізації.

Об'єкт дослідження: гендерне виховання учнів початкової школи.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку.

У процесі реалізації завдань дослідження використано **комплекс методів**, зокрема: *теоретичні* (системно-структурний аналіз, порівняння, узагальнення) – для вивчення педагогічних, психологічних, соціологічних наукових джерел, конкретизації сутності поняття «гендерне виховання учнів молодшого шкільного віку»; *емпіричні* (анкетування, опитування, бесіди, спостереження, гендерний аналіз та контент-аналіз навчальної літератури, аналіз продуктів творчої діяльності школярів (малюнків, творів), театралізація, сюжетно-рольова гра, інтерактивні методи виховного впливу) – для уточнення компонентів і показників рівнів гендерної вихованості молодших школярів та перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов гендерного виховання учнів початкових класів; *статистичні* (кількісно-якісний аналіз емпіричних даних, математична обробка здобутих експериментальних показників, методи графічного зображення результатів) – для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Наукова новизна. У дисертації *вперше*:

– *визначено та експериментально перевірено* організаційно-педагогічні умови гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку (удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів; використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості; організація виховного процесу на засадах гендерної рівності);

– *розроблено*, науково обґрунтовано та перевірено методику реалізації організаційно-педагогічних умов гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку, яка відображає їх взаємозв'язок із метою, основними чинниками гендерної соціалізації особистості та оптимальними інтерактивними методами, прийомами і засобами;

– *конкретизовано* зміст понять «гендерне виховання молодших школярів», «гендерна вихованість в молодшому шкільному віці».

У дослідженні *уточнено* компоненти гендерної вихованості учнів молодшого шкільного віку (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий) та показники рівнів її сформованості (низький, середній, високий).

Набули подальшого розвитку положення про роль гендерної освіти в процесі виховання учнів початкових класів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні робочої програми навчальної дисципліни «Гендерна педагогіка», розробці зошита для учнів 3–4 класів «Мої гендерні спостереження», методичних рекомендацій для вчителів початкової школи і батьків щодо реалізації гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Висновки та основні положення дисертації використано під час проведення лекційних і практичних занять з навчальних дисциплін «Педагогіка» та «Гендерна педагогіка» зі студентами спеціальності «Початкова освіта».

Практичне значення дисертації полягає також в тому, що визначені організаційно-педагогічні умови гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку та запропонована методика їх реалізації дають змогу ефективніше здійснювати виховний процес в сучасній початковій школі.

Особистий внесок здобувача. Всі результати дослідження є особистим надбанням автора. У спільній публікації «Гендерна абетка для педагогів (методичні рекомендації для вчителів щодо реалізації гендерної складової в навчально-виховному процесі початкової школи)» з О. Луценко авторці належить розділ «Методика гендерного аналізу підручників початкової школи».

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи загальноосвітніх шкіл, які здійснювали гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку: в ЗОШ № 15 (довідка № 122 від 23.05.2008 р.), ЗОШ № 22 (довідка № 57 від 10.11.2008 р.) і НВК № 9 «Веснянка» (довідка № 105 від 04.12.2008 р.) м. Суми; ЗОШ № 12 (довідка № 128 від 22.05.2009 р.) м. Івано-Франківськ; ЗОШ № 4 (довідка № 117 від 25.05.2009 р.) м. Переяслав-Хмельницький Київської обл.

Апробація матеріалів дослідження. Основні положення і результати дисертаційного дослідження обговорено і схвалено на: міжнародних конференціях «Особистісно орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті» (м. Тернопіль, 2006), «Сучасна молодь: крок у майбутнє» (м. Суми, 2006), «Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2008), «Інтеграція системи безперервної освіти України в Європейський освітній простір: стан, проблеми, перспективи» (м. Чернівці, 2009); всеукраїнських конференціях «Теоретико-практичні реалії сучасного виховання дітей та учнівської молоді» (м. Київ, 2005), «Проблеми удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя музики в умовах впровадження інноваційно-освітніх технологій» (м. Суми, 2008), «Соціально-педагогічні засади виховання морально гармонійної особистості» (м. Київ, 2008), «Цінності особистості у контексті викликів сучасності» (м. Київ, 2009); всеукраїнському гендерному освітньому форумі «Через освіту до рівності» (м. Київ, 17–18 лютого 2010 р.); щорічних регіональних науково-практичних семінарах «Впровадження гендерного підходу у викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу у ВНЗ м. Суми та регіону»

(м. Суми, 2005–2010), загальноуніверситетських днях науки за підсумками науково-дослідної роботи (м. Суми, 2007–2010); засіданнях кафедр педагогіки і педагогіки, психології та методики початкового навчання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (2005–2010).

Публікації. Результати дослідження відображено в 16 публікаціях автора, 12 з яких (одноосібні) надруковано у фахових виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, 8 додатків, списку використаної літератури (290 джерел, з яких 18 іноземною мовою). Повний обсяг дисертації – 251 сторінка, з них 175 сторінок основного тексту. Дисертація вміщує 12 таблиць, 3 діаграми на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; охарактеризовано використані методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення; відображено апробацію та застосування результатів дослідження.

У *першому розділі* дисертації – «**Теоретичні основи гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку**» – проаналізовано стан розробленості проблеми гендерного виховання в психолого-педагогічних та соціологічних джерелах; узагальнено дослідження сучасних учених щодо психофізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку як основи гендерного виховання; конкретизовано поняття «гендерне виховання в молодшому шкільному віці»; обґрунтовано доцільність реалізації гендерного підходу в освітньому процесі початкової школи.

Результати здійсненого аналізу сучасних наукових джерел щодо системи виховання дітей 6–10 років із урахуванням фактора статі дали змогу констатувати, що найбільш розповсюдженим є традиційне статево-рольове виховання на патріархальних засадах, обтяжене гендерними стереотипами.

У педагогічній теорії існують різні підходи до визначення сутності поняття «статево-рольове виховання». Аналіз педагогічних досліджень показав, що це виховання висвітлювалося переважно в аспекті морального виховання статі (Г. Ващенко, Д. Колесов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, А. Хрипкова та ін.). Зважаючи на те, що статево-рольове виховання містить категорії моралі і моральності, його часто ототожнюють із статевим (воно тлумачиться як складова виховного процесу), що забезпечує «нормальний» статевий розвиток дітей і молоді та спрямований на засвоєння ними правил взаємин з представниками протилежної статі.

Встановлено, що увага сучасної педагогічної думки сконцентрована фактично на двох протилежних напрямках виховання з акцентом на фактор статі: традиційне, статево-рольове (Н. Афанасьєва, Д. Ісаєв, Т. Рєпіна, Л. Столярчук, Т. Хризман та ін.) і гендерне (Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець, Л. Штильова та ін.). Це зумовило появу відповідної термінології: «статево-рольове виховання», «гендерне виховання», «гендерна соціалізація» та призвело до невизначеності окремих термінів – «гендерна культура», «гендерна вихованість» тощо.

Проблема виховання учнів різних статей є доволі складною та актуальною в педагогічній науці. Незважаючи на поширеність гендерних досліджень, питання гендерного виховання молодого покоління здебільшого висвітлюються по-різному і розглядаються в межах статево-рольового підходу. Так, синонімічним поняттю «статево-рольове виховання» дітей молодшого шкільного та підліткового віку визначають поняття «гендерне виховання» і розробляють його в межах гендерної соціалізації. Дослідження сучасних науковців (П. Горностай, І. Кльоціної, О. Луценко та ін.) свідчать, що традиційна гендерна соціалізація хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку відтворює патріархальні стереотипи як в суспільній, так і в приватній сферах.

Ураховуючи зміни в останні десятиліття стосовно гуманізації сімейного, професійного та громадського життя, появу чисельних гендерних студій, гендерних теорій тощо, можна констатувати активне просування й утвердження гендерного підходу в освітній галузі та спростування статево-рольової теорії. Сучасні наукові дані підтверджують невиправданість статево-рольового підходу у вихованні, котрий визначає стать як успадковану програму, що самореалізується в процесі життя у формі очікуваних статево-специфічних розбіжностей.

Особливу увагу в дослідженні приділено питанню психофізіологічних основ гендерного виховання молодших школярів. Як свідчать наукові джерела, реальні психофізіологічні розбіжності статей є результатом поєднання природних відмінностей і виховання, що певною мірою спонукають дитину діяти згідно зі сформованими в кожній культурі нормами.

Дослідження сучасних учених (Т. Виноградова, І. Грошев, Є. Ільїн, Е. Маккобі, К. Джеклін та ін.) стосовно психофізіологічних властивостей хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку засвідчують, що їхні індивідуальні відмінності більш помітні в межах однієї статі, ніж поміж ними. Основні стратегії, побудовані на основі відмінностей психофізіології дітей різних статей, полягають у заохоченні хлопчиків і дівчаток до статево-диференційованих занять і сфер діяльності, протиставлення чоловічих і жіночих рольових моделей. Це виявляється, зокрема, в заохоченні дівчаток до гуманітарних, а хлопчиків – до природничо-математичних навчальних дисциплін.

Соціальні зміни, які відбулися в суспільстві в другій половині ХХ ст. і вплинули на розподіл статевих ролей у сімейній і професійній сферах, сприяли утвердженню гендерної теорії в різних галузях громадського життя, в т. ч. освітній. Важливість введення гендерної складової в

навчально-виховний процес школи вчені (В. Гайденко, О. Здравомислова, І. Предборська, О. Ярська-Смирнова та ін.) обґрунтовують існуванням проблеми виховання дівчаток і хлопчиків, в якому зберігаються стереотипи стосовно ролі і призначення статей. Гендерні упередженості в масовій свідомості відтворюються в шкільному навчально-виховному процесі через «приховані навчальні плани (програми)», що реалізуються як «соціальний контроль»: організація освітнього закладу, гендерні відносини на роботі, гендерна стратифікація вчительської професії, зміст предметів і стиль викладання.

Проблема гендерної теорії досліджена в межах гендерного підходу в педагогіці (О. Вороніна, І. Кльоціна, В. Кравець, Л. Штильова та ін.), а також у межах гендерного виховання підростаючого покоління (С. Вихор, І. Іванова, І. Мунтян, О. Цокур, Н. Чухим).

У дослідженні акцентовано увагу на особливостях виховання учнів молодшого шкільного віку. Зазначено, що це – період загальної сензитивності (Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кон), він є сприятливим для формування в дітей навичок взаємодії на засадах партнерства (С. Вихор, В. Кравець, О. Луценко), є підґрунтям емпіричного дослідження.

На основі вивчення й узагальнення теоретичних даних з проблеми конкретизовано зміст поняття *«гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку»* як цілеспрямований, організований, систематизований процес впливу на свідомість, поведінку, почуття вихованців для формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, протистояння гендерним стереотипам, розвитку здібностей до самореалізації кожного, оволодіння навичками партнерства та взаємозамінності.

Незважаючи на поширеність гендерних досліджень, складним залишається питання узгодженості в трактуванні різних позицій. У зв'язку з цим обґрунтування поняття «гендерне виховання учнів молодшого шкільного віку», усвідомлення його необхідності, підтверджує доцільність теоретичного підґрунтя наукового дослідження.

Необхідно зазначити, що специфіка гендерного виховання учнів початкової школи полягає у звільненні від впливу статево-рольових стереотипів; відмові від сексизму, культурного андроцентризму, протиставлення за ознакою статі в школі, родині та інших провідних інститутах соціалізації; формуванні практики взаємовідносин статей на засадах гендерного паритету; самовизначенні, самовдосконаленні і самореалізації кожної особистості.

У другому розділі дисертації – **«Проблема гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку в педагогічній практиці початкової школи»** – висвітлено результати дослідження впливу основних чинників гендерної соціалізації на учнів початкових класів; уточнено компоненти та відповідні їм рівні сформованості в молодших школярів гендерної вихованості; здійснено гендерний аналіз та контент-аналіз змісту текстів підручників початкової школи стосовно наявності статево-рольових стереотипів, андроцентризму мови, сексизму;

проаналізовано плани виховної роботи вчителів початкових класів щодо наявності / відсутності в них гендерної складової.

Вивчення впливу основних чинників гендерної соціалізації на учнів початкової школи засвідчує, що їх знання про взаємини хлопчиків і дівчаток обтяжені гендерними стереотипами. До таких чинників належать: родина, школа, однолітки, дитяча література, засоби масової інформації. Настанови і стереотипи формуються в молодших школярів через: традиційні відносини подружжя (соціальна реальність полягає в дихотомії виховних обов'язків батька й матері); усталені шкільні правила (неоднакові навчально-педагогічні вимоги до дітей різних статей); стосунки з однолітками («болісне» ставлення дітей до власної ідентифікації, особливо хлопчиків); трансляцію гендерних конфігурацій героїв (казкові канони героїнь-жертв і героїв-визвольників); розважальну сферу (комерційні рекламні кінофільми, ролики зі змістом інформації про «світ жінок» і «світ чоловіків»).

Аналіз сучасного впливу основних чинників гендерної соціалізації на учнів початкових класів підтверджує припущення про те, що культурно-символічне визначення статі відображає асиметрію нинішнього суспільства, посилює гендерну стратифікацію, підкріплює тенденцію стереотипного призначення статей. Таким чином, перед шкільною освітою постає дилема: з одного боку, до учнів різних статей повинні бути однакові вимоги, а з другого боку, ці вимоги часто обтяжені гендерними стереотипами.

Гендерні стереотипи і настанови, що існують у масовій свідомості, відображаються в навчально-виховному процесі. Проте зміст поняття «гендерний підхід до виховання», за свідченнями критичних педагогів (М. Арутюнян, Л. Попова та ін.), є складовою організації навчально-виховного процесу загалом. Саме через гендерний підхід у педагогіці реалізується гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку. *Завданнями* гендерного виховання є: реалізація принципів рівноправності, взаємозамінності, партнерства у взаємодії статей; усвідомлення негативного впливу статево-рольових стереотипів на рівні сімейних і суспільних ролей; уникнення упередженого ставлення до представників протилежної статі; накопичення досвіду егалітарної поведінки з метою самореалізації кожної особистості.

Гендерне виховання як процес передбачає досягнення певного стану сформованості особистісних характеристик дітей, що визначаємо як гендерну вихованість. Під *гендерною вихованістю* розуміємо результат засвоєння егалітарних цінностей, повагу до особистості незалежно від статі, протидії гендерним стереотипам, розвитку здібностей до самореалізації кожного, оволодіння навичками партнерства та взаємозамінності.

Дослідження дало змогу уточнити три компоненти гендерної вихованості молодших школярів: когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий, визначити відповідні їм рівні (низький, середній, високий) та з'ясувати їх показники: знання про гендерні взірці поведінки;

наявність умінь і навичок паритетної взаємодії статей; уміння діяти в ситуаціях вибору з відходом від гендерних стереотипів; знання про гендерні ролі дорослих; прагнення до саморозвитку, самовдосконалення.

Когнітивний компонент включає усвідомлення дітьми себе як представника/представниці певної статі, розуміння того, що зміст гендерних ролей людей більший, ніж «суто чоловічі» чи «суто жіночі». Завдяки цьому компоненту учні знайомляться з необхідною інформацією, засвоюють і поглиблюють її, перетворюють із зовнішньої у внутрішню. *Емоційно-ціннісний* компонент гендерної вихованості молодших школярів реалізується через формування позитивного ставлення до власної статі й поваги до іншої; усвідомлення рівних можливостей для осіб обох статей; спрямованість на загальнолюдські цінності; партнерські взаємини; реакцію дитини та її ставлення до рольових проявів дорослих. Він містить інформацію щодо усвідомлення «переваг і недоліків статей», які пов'язані з потребами, мотивами, ціннісними орієнтаціями особистості. *Поведінковий* компонент відображає характер поведінки дітей, що збігається з взірцем егалітарної взаємодії та відповідає принципу гендерної рівності, відсутність/наявність у поведінці проявів зневаги до представників протилежної статі. Він демонструє результат засвоєння репертуару поведінки і реалізації гендерних ролей.

За результатами проведеного констатувального експерименту встановлено, що низький рівень сформованості компонентів гендерної вихованості властивий 54,7%, середній – 34,7%, високий – 10,6% учнів початкової школи. Стан сформованості компонентів гендерної вихованості дітей молодшого шкільного віку оцінювався за допомогою анкетування, тестування, спостережень, опитувань, бесід з учнями тощо.

Здійснений гендерний аналіз чинних підручників початкової школи показав, що майже кожний навчальний предмет обтяжений настановами щодо статей, тексти підручників містять статево-рольові стереотипи. Характерними ознаками стереотипів на сторінках підручників є: сексизм (дискримінаційні прояви за ознакою статі), асиметрія (протиставлення чоловічого жіночому), андроцентризм мови (домінування значення і внеску чоловіків в історію і культуру суспільства), що підтверджено розробками українських та зарубіжних дослідників. Проведений гендерний аналіз планів виховної роботи вчителів початкової школи показав, що вони сприяють формуванню взаємостосунків хлопчиків і дівчаток на зразках статево-рольових настанов суспільства.

У третьому розділі дисертації – «Експериментальне дослідження організаційно-педагогічних умов гендерного виховання молодших школярів» – означено завдання формувального експерименту; науково обґрунтовано організаційно-педагогічні умови гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку; експериментально перевірено методику їх реалізації; подано результати перевірки ефективності дослідно-експериментальної роботи.

Формувальний експеримент проводився в ЗОШ № 15 і № 22 та НВК № 9 «Веснянка» м. Суми, ЗОШ № 12 м. Івано-Франківськ, ЗОШ № 4 м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. У ньому брали участь 360 учнів початкових класів (189 дівчаток та 171 хлопчик). До експериментальної групи кількістю 181 школяр (95 дівчаток і 86 хлопчиків) належали учні 3–4-х класів, серед них 80 учнів (40 дівчаток і 40 хлопчиків) 3-х класів і 101 учень (55 дівчаток і 46 хлопчиків) 4-х класів. В експериментальних класах виховний процес був організований з урахуванням визначених умов і розробленої методики гендерного виховання. У контрольних класах робота проводилася за типовим шкільним планом навчально-виховної роботи.

Упродовж педагогічного експерименту використовувалися різні підходи: інтуїтивно-емпіричний на основі опори на соціальний досвід, поміркованість; підхід на засадах узагальненої практики (осмислення використання передового педагогічного досвіду); науковий підхід (опора на знання об'єктивних принципів виховання); врахування положень і висновків критичної педагогіки, гендерної педагогіки та гендерної психології.

Аналіз педагогічного досвіду, визначення теоретичних положень дослідження, гендерний аналіз чинних підручників та планів виховної роботи вчителів початкової школи, а також врахування результатів діагностування зумовили напрямки роботи щодо розроблення експериментальної методики впровадження сукупності організаційно-педагогічних умов: удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів; використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості; організація виховного процесу на засадах гендерної рівності.

У процесі формувального експерименту вирішення визначених завдань відбувалося впродовж трьох років. Це дало змогу учням забезпечити тривале і безперервне накопичення досвіду егалітарної поведінки та паритетної взаємодії. Багаторазова демонстрація репертуару взаємин статей на рівні партнерства сприяла якісним змінам у розвитку майбутніх громадян України, вихованню в них життєво необхідних навичок соціальної і професійної взаємозамінності статей. Стимулювали формування егалітарної свідомості, її емоційно-вольової сфери та інших аспектів гендерної культури цілеспрямований вплив на особистість молодшого школяра вчителя, класного колективу і виховного соціокультурного середовища, взаємовідносини з представниками своєї та протилежної статі під час здійснення різних видів діяльності.

Для забезпечення ефективного проведення формувального експерименту та реалізації організаційно-педагогічних умов дослідження нами було систематизовано методи і форми роботи з учнями молодшого шкільного віку стосовно формування їхньої егалітарної свідомості та паритетної взаємодії.

Експериментальна робота охоплювала три етапи педагогічного експерименту: мотиваційно-інформаційний (спрямований на підвищення рівнів когнітивного компонента), пізнавально-

діяльнісний (спрямований на підвищення рівнів емоційно-ціннісного компонента) та аналітично-корегувальний (що передбачав підвищення рівнів поведінкового компонента гендерної вихованості молодших школярів).

Удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів передбачало методологічне забезпечення вирішення цієї проблеми. Гендерний підхід представлено сукупністю уявлень, згідно з якими розбіжності в поведінці та сприйнятті дівчаток і хлопчиків визначаються не скільки їхніми фізичними особливостями, скільки таким соціальним фактором, як виховання і представленими в кожній культурі уявленнями про сутність жіночого і чоловічого. Результативність означеної умови здійснювалася під час мотиваційно-інформаційного етапу і залежала від: використання сукупності стійких мотивів, які орієнтують особистість молодшого школяра на реалізацію партнерської взаємодії статей; інформаційного підсилення, що є позитивним наслідком виконання учнем партнерської взаємодії (похвала, нагорода, заохочення, підвищена увага до суб'єкта і т. п.) для спонукання його до здійснення паритетних стосунків як в дитинстві, так і в майбутньому. Ефективність цього етапу досягалася завдяки використанню форм і методів активізації молодших школярів: розповіді, дискусії, бесіди (пропедевтична, ситуативна, розгорнута), привчання, вербальний метод (читання та обговорення казок і висловів малих фольклорних жанрів).

Таким чином, на етапі формування когнітивного компонента гендерної вихованості молодших школярів забезпечувалося усвідомлення норм і правил партнерської поведінки у взаємостосунках з представником протилежної статі, формувалися стійкі переконання в необхідності здійснення паритетних стосунків з людиною протилежної статі, збагачувалися знання, ефективніше формувалися поняття про негативний вплив стереотипної поведінки (статевовідповідної) на подальше доросле життя у власній родині, соціумі загалом.

Використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості відбувалося під час створення емоційно-позитивного клімату в організації діяльності дітей за допомогою спеціальних виховних ситуацій, заохочення проявів особистісного підходу й індивідуальності між хлопчиками і дівчатками, їхньої толерантної, партнерської поведінки. Цей етап, пізнавально-діяльнісний, був спрямований на підвищення показників емоційно-ціннісного компонента гендерної вихованості молодших школярів. Його ефективність досягалася завдяки: проявам учнями соціальної значущості кожного; спрямованості особистості під час взаємодії на сприйняття і відтворення егалітарних стосунків статей (спрямованість молодшого школяра на себе, взаємодія з іншими, ділові стосунки тощо). На цьому етапі використовувалися такі форми і методи роботи: різні види ігор – сюжетно-рольова (сумісна, творча, конкретного спрямування), гра парами (вирішення ситуацій міжстатєвої взаємодії), гра в процесі праці (сумісна трудова діяльність); демонстраційний метод (наслідування, з наочністю –

малюнками чи картинками, вирішення ігрових міні-ситуацій). Враховуючи вік дітей, їхні здібності, інтереси та можливості, здатність сприймати широкий ігровий діапазон, у зміст ігор було включено наступну тематику: «Діти йдуть до школи», «Чекаємо на гостей», «Святкуємо день народження на природі», «Танцювальний майданчик» й ін.

Пропоновані методи і форми роботи на цьому етапі формувального експерименту мали позитивний педагогічний результат, оскільки постійно спрямовували свідомість молодших школярів на відтворення репертуару життя дорослих, що дало змогу дітям в ігровій формі репродукувати власні можливості й розраховувати на заохочення і схвалення.

Організація виховного процесу на засадах гендерної рівності відбувалася на всіх етапах експериментальної роботи, в т. ч. аналітично-корегувальному. Реалізація цієї умови передбачала корекцію уявлень дітей про базові теоретичні поняття (гендерні ролі, гендерні взаємини, гендерну рівність), усвідомлення принципів гендерного виховання (рівноправність, партнерство, взаємозамінність статей). На цьому етапі завдання для дітей ускладнювалися і добиралися з урахуванням характеристики поведінкового компонента: намагання бути зрозумілим, здобути повагу, підвищити свій статус, приховати власні недоліки тощо. Її ефективність досягалася завдяки: готовності дітей самостійно приймати рішення; здатності оцінювати власну поведінку (рефлексія щодо відтворення партнерських стосунків з представником протилежної статі); спроможності регулювати свою активність (саморегуляція поведінки й бажання діяти відповідно до егалітарних традицій у взаєминах статей). Провідними були такі форми і методи педагогічного впливу: робота в парах на уроках праці; гурткова робота (спілка парної діяльності), загальношкільні виховні заходи (КВК, змагання, конкурси, танцювальні ранки, святкові хороводи); елементи евристичної бесіди. Зважаючи на важливу роль соціально-педагогічної складової змісту виховання, розроблено і використано зошит для учнів 3–4 -х класів *«Мої гендерні спостереження»*, де фіксувалася інформація щодо гендерної соціалізації дітей і пропонувалися запитання з проблематики взаємостосунків статей.

Важливою складовою експериментальної роботи стала організація спільної гурткової роботи спілки парної діяльності *«Ми – партнери»* для учнів 3–4 -х класів. Ефективність роботи спілки досягалася завдяки вирішенню доручень на кожне чергове «засідання», які проводилися 2–3 рази в місяць у формі творчих «спецзавдань»: обговорення проблемних ситуацій, театралізація, змагання тощо. Метою спілки було надати учням можливість безтурботно демонструвати необтяжену гендерними стереотипами поведінку в природних умовах.

Неперервне спостереження за процесом гендерного виховання молодших школярів дало можливість отримувати дані щодо динаміки розвитку цього утворення та окремих його складових (на початку та в кінці експерименту). Діагностичні методики, які використовувалися на всіх етапах експерименту, узгоджувалися з уточненими компонентами, рівнями та показниками

сформованості гендерної вихованості. Порівняльну характеристику результатів констатувального та формувального експериментів представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рівнів сформованості гендерної вихованості молодших школярів

Групи	Рівні гендерної вихованості					
	Низький		Середній		Високий	
	Почат. етап, %	Підсум. етап, %	Почат. етап, %	Підсум. етап, %	Почат. етап, %	Підсум. етап, %
КГ	54,7	40,5	34,7	42,1	10,6	18,3
ЕГ	54,5	8,1	34,8	36,3	10,7	55,6

Результати експериментальної роботи підтвердили ефективність визначених організаційно-педагогічних умов та методики їх реалізації. Отримані результати свідчать про позитивні зміни як у розвитку окремих структурних компонентів, так і гендерної вихованості молодших школярів загалом. Так, збільшилася кількість учнів із високим і зменшилась їх кількість з низьким рівнем сформованості гендерної вихованості. За підсумками формувального експерименту встановлено, що 8,1% учнів експериментальних груп мали низький рівень сформованості гендерної вихованості, середній – 36,3% і високий – 55,6%. Водночас у контрольних групах ці рівні становили (відповідно): низький – 40,5%, середній – 42,1% і високий – 18,3%. Встановлено, що гендерна вихованість залежить від удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів, використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості, організації виховного процесу на засадах гендерної рівності, створеного виховного соціокультурного середовища та часу перебування в ньому.

За результатами дослідження можна стверджувати, що виконана виховна робота підвищила рівні гендерної вихованості молодших школярів 3–4 -х класів: $\chi^2_{\text{екс}}=0,26$; $\chi^2_{\text{сп}}=2,1$. Зміни є наближеними до статистично значущих, оскільки протягом короткого періоду часу кардинально неможливо змінити погляди, настанови дитини, стиль її поведінки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Сучасні політичні, соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси створюють передумови для вдосконалення педагогічної освіти в аспекті її відповідності вимогам Європейського простору, впровадженню гендерних підходів у вихованні нового покоління, відмові від традиційних статево-рольових стереотипів та гендерної стратифікації суспільства. Гендерне виховання школярів є важливим підходом в педагогіці, провідним елементом соціокультурного розвитку сучасного суспільства, що активно впливає на формування егалітарної свідомості вихованців.

1. Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених щодо системи виховання з урахуванням фактору статі дав змогу констатувати, що нині найбільш розповсюдженим є традиційний підхід: статево-рольове виховання на патріархальних засадах. Підтверджено наявність у сучасній загальноосвітній школі елементів «прихованого навчального плану», які не тільки зберігають статево-рольові стереотипи, а й підтримують гендерну нерівність.

Аналіз сучасного стану розробленості проблеми гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку в педагогічній теорії та виховній практиці свідчить, що сьогодні вона є недостатньо дослідженою. Тому виховання молодого покоління на засадах партнерської взаємодії статей є одним з пріоритетних і актуальних завдань української загальноосвітньої школи.

2. Гендерний підхід в освіті передбачає досягнення гендерної рівності шляхом: відмови від асиметрії бінарного типу («слабка, залежна дівчина; сильний, рішучий юнак»); виховання загально розвиненої особистості, вільної від дискримінаційних поглядів; створення рівноправних умов для соціалізації дівчаток і хлопчиків; заохочення видів діяльностей, що відповідають уподобанням особистості; позбавлення статево-рольових настанов та стереотипів; утвердження рівних умов для самореалізації і самовдосконалення кожного учня/учениці; врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей кожної дитини.

Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дав змогу конкретизувати зміст поняття «гендерне виховання молодших школярів» як цілеспрямований, організований, систематизований процес впливу на свідомість, поведінку, почуття вихованців для формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, протистояння гендерним стереотипам, розвитку здібностей до самореалізації кожного, оволодіння навичками паритетності та взаємозамінності.

3. Визначено залежність та взаємозв'язок між поняттями гендерна соціалізація та гендерна вихованість. Досліджено, що провідними чинниками гендерної соціалізації учнів початкових класів є родина, школа, однолітки, дитяча література, засоби масової інформації. Метою гендерного виховання є гендерна вихованість, що включає компоненти когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. Когнітивний компонент спрямований на усвідомлення дітьми себе як представника/представниці певної статі; розуміння того, що зміст гендерних ролей людей більший, ніж «суто чоловічі» чи «суто жіночі». Емоційно-ціннісний компонент включає формування позитивного ставлення до власної статі й повага до іншої; усвідомлення рівних можливостей для осіб обох статей. Поведінковий компонент відображає характер поведінки дітей, що збігається зі взірцем, який відповідає принципу гендерної рівності. Зважаючи на запропоновану класифікацію компонентів гендерної вихованості, було уточнено основні показники рівнів (низький, середній, високий). У результаті констатувального експерименту

встановлено, що серед учнів початкових класів низький рівень компонентів гендерної вихованості властивий 54,7%, середній – 34,7% і високий – 10,6%.

4. Гендерний аналіз чинних підручників початкової школи засвідчив наявність статево-рольових стереотипів у текстах підручників. Своєрідними ознаками стереотипів на сторінках підручників визначено: сексизм (дискримінаційні прояви за ознакою статі), асиметрію (протиставлення чоловічого жіночому), андроцентризм мови (домінування значення і внеску чоловіків в історію і культуру суспільства), що підтверджено розробками як українських, так і зарубіжних дослідників. Гендерний аналіз планів виховної роботи вчителів початкової школи показав, що вони сприяють закріпленню взаємин хлопчиків і дівчаток на зразках статево-рольових стереотипів.

5. У процесі формувального експерименту встановлено, що подолання виявлених суперечностей та гендерна вихованість можливі за реалізації таких організаційно-педагогічних умов: удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів; використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості; організація виховного процесу на засадах гендерної рівності. Для забезпечення ефективного проведення формувального експерименту та з урахуванням організаційно-педагогічних умов дослідження було систематизовано методи і форми роботи з дітьми молодшого шкільного віку щодо формування їхньої егалітарної свідомості та паритетної взаємодії. Удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів здійснювалося впродовж мотиваційно-інформаційного етапу, під час якого використовувалися такі форми і методи активізації молодших школярів: розповіді, дискусії, бесіди (пропедевтична, ситуативна, розгорнута), привчання, вербальний метод (аналіз творів літератури, читання і обговорення казок та висловів малих фольклорних жанрів). Використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості здійснювалося під час пізнавально-діяльнісного етапу за допомогою методів організації діяльності і досвіду учнів: різні види ігор – сюжетно-рольова (сумісна, творча, конкретного спрямування), гра парами (вирішення ситуацій міжстатевої взаємодії), гра в процесі праці (сумісна трудова діяльність); демонстраційний метод (наслідування, вирішення ігрових міні-ситуацій, створення виховних ситуацій); інтерактивні методи взаємодії учнів. Організація виховного процесу на засадах гендерної рівності реалізовувалася протягом експерименту, включаючи аналітично-корегувальний етап, через вербальні, діяльнісні, практичні форми й методи взаємодії з учнями: робота в парах на уроках праці; гурткова робота (спілка парної діяльності), загальношкільні виховні заходи (КВК, змагання, конкурси, танцювальні ранки, святкові хороводи); елементи евристичної бесіди. Формуванню гендерної вихованості молодших школярів сприяло також введення для учнів 3–4 -х

класів розробленого зошита «Мої гендерні спостереження» і впровадження гурткової роботи спілки парної діяльності «Ми – партнери».

6. Гендерну вихованість (як наслідок цілеспрямованого виховного впливу на особистість молодшого школяра) розуміємо як результат засвоєння егалітарних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, невідкорення гендерним стереотипам, розвитку здібностей до самореалізації кожного, оволодіння навичками партнерства. Сутність гендерного виховання полягає в дотриманні принципу рівноправності, взаємозамінності, паритетності взаємостосунків статей.

Процес гендерної вихованості відображений у методиці, основними складовими якої є: мета; організаційно-педагогічні умови; провідні чинники соціалізації; напрями, форми та інтерактивні методи, прийоми, засоби; система контролю; компоненти і рівні сформованості гендерної вихованості молодших школярів.

Складові пропонованої методики взаємопов'язані між собою так, що мета визначає зміст, який відповідно зумовлює вибір форм, методів, прийомів та засобів досліджуваного процесу; згідно з ними реалізується педагогічна діагностика сформованості гендерної вихованості молодших школярів.

7. Реалізація організаційно-педагогічних умов забезпечила зміни у рівнях гендерної вихованості молодших школярів експериментальних груп. Позитивна динаміка рівнів гендерної вихованості молодших школярів підтвердила ефективність запропонованої методики: кількість учнів з її високим рівнем в експериментальних групах зросла з 10,7 до 55,6%, з низьким – зменшилася з 54,5 до 8,1%. Зроблено висновок, що успішне формування гендерної вихованості можливе на основі реалізації визначеного комплексу організаційно-педагогічних умов, єдності та цілісності всіх складових запропонованої методики у навчально-виховному процесі початкової школи.

Подальшими напрямами дослідження є: формування гендерної культури молодших школярів; формування андрогінної особистості в молодшому шкільному віці; етнопедагогічні напрями дослідження проблеми гендерного виховання.

Основні положення дисертації викладено автором у публікаціях:

Статті у виданнях, затверджених ВАК України:

1. Павлуценко Н. М. Проблема статево-рольової та гендерної диференціації у сучасній початковій школі / Н. М. Павлуценко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 8. – С. 184–187.

2. Павлущенко Н. Стратегії гендерного виховання молодших школярів / Н. Павлущенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка . – 2006. – № 3. – С. 24–27.

3. Павлущенко Н. М. Проблема підготовки педагогів до роботи з гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку / Н. М. Павлущенко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми, 2006. – Ч. 1. – С. 303–309.

4. Павлущенко Н. М. Теоретико-методологічні основи гендерного виховання учнів початкової школи / Н. М. Павлущенко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. Б. Євтуха, уклад. О. В. Михайличенко. – К., 2006. – Вип. 31. – С. 273–275.

5. Павлущенко Н. М. Методичні засади гендерної експертизи підручників та навчальної літератури для початкової школи / Н. М. Павлущенко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 256–260.

6. Павлущенко Н. М. Особливості навчально-виховної діяльності у початковій школі з урахуванням фактору статі / Н. М. Павлущенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17 : Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 6. – С. 133–137.

7. Павлущенко Н. М. Обґрунтування й опис методики вивчення складових гендерної вихованості в учнів початкових класів / Н. М. Павлущенко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. Б. Євтуха, укл. О. В. Михайличенко. – Суми, 2007. – Вип. 34. – С. 167–169.

8. Павлущенко Н. М. Учитель початкової школи з точки зору гендерних характеристик та стереотипів / Н. М. Павлущенко // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. Б. Євтуха, укл. О. В. Михайличенко. – К., 2008. – Вип. 35. – С. 128–131.

9. Павлущенко Н. М. Гендерна ідентичність в процесі виховання дітей молодшого шкільного віку / Н. М. Павлущенко // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 151–158.

10. Павлущенко Н. Вплив статево-рольових стереотипів на процес гендерного виховання молодших школярів / Н. Павлущенко // Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації : стан, проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ, 2008–2009. – № 4 / 5. – С. 302–305.

11. Павлущенко Н. М. Гендерні стереотипи в процесі соціалізації дітей молодшого шкільного віку / Н. М. Павлущенко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 13. – С. 229–236.

12. Павлущенко Н. Педагогічні аспекти гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку / Н. Павлущенко // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. – Чернівці, 2009. – Вип. 468. – С. 176–183.

***Статті у наукових і науково-методичних виданнях, збірниках наукових праць
і матеріалів науково-практичних конференцій***

13. Павлущенко Н. М. Методичні засади гендерної експертизи підручників для початкової школи / Н. М. Павлущенко // Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, 14 груд. 2007 р. – Суми, 2008. – С. 194–195.

14. Павлущенко Н. М. Вплив статево-рольових стереотипів на процес гендерного виховання молодших школярів / Н. М. Павлущенко // Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, 29 лист. 2008 р. – Суми, 2009. – С. 164–165.

15. Павлущенко Н. М. Гендерний аналіз підручників для початкової школи / Н. М. Павлущенко // Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково-методичної роботи кафедр Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, 01 груд. 2009 р. – Суми, 2010. – С. 244–245.

16. Луценко О. А. Гендерна абетка для педагогів (методичні рекомендації для вчителів щодо реалізації гендерної складової в навчально-виховному процесі початкової школи) / О. А. Луценко, Н. М. Павлущенко – Суми, 2010. – 52 с.

АНОТАЦІЇ

Павлущенко Н. М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011.

У дисертації досліджено проблему гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в наукових джерелах, визначено особливості гендерного виховання учнів початкових класів в сучасних умовах, конкретизовано базові поняття дослідження. Визначено та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку (удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів; використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості; організація виховного процесу на

засадах гендерної рівності). Розроблено та науково обґрунтовано методика реалізації означених умов гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку, яка передбачає взаємозв'язок мети, основних чинників гендерної соціалізації особистості та оптимальних інтерактивних форм, методів, прийомів і засобів. Уточнено компоненти гендерної вихованості дітей молодшого шкільного віку та показники її рівнів.

За результатами дослідження підготовлено методичні рекомендації для вчителів щодо реалізації гендерної складової в навчально-виховному процесі початкової школи.

Ключові слова: гендерне виховання, гендерна вихованість, гендерна рівність, організаційно-педагогічні умови гендерного виховання, учні молодшого шкільного віку.

Павлущенко Н. Н. Гендерное воспитание детей младшего школьного возраста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2011.

В диссертации исследуется проблема гендерного воспитания детей младшего школьного возраста. Проанализировано состояние исследуемой проблемы в педагогических, психологических и социологических источниках. Актуальность исследования обусловлена тенденцией внедрения в развитие современных образовательных процессов гендерного подхода, концептуальные основы которого определены инновационными стандартами учебно-воспитательных требований к детям разных полов.

Специфика такого подхода осложняется в связи с присутствием гендерных стереотипов среди участников образовательного процесса: родителей (традиционное патриархальное воспитание детей в семьях), учителей (большинство педагогов придерживаются стандартно-дисциплинарной модели взаимодействия с учениками / ученицами) и учеников (стереотипное взаимодействие детей разных полов между собой).

На основе исследования источников влияния на гендерную социализацию детей младшего школьного возраста, результатов изучения компонентов гендерной воспитанности, гендерного анализа учебников начальной школы и воспитательной работы учителей начальных классов в диссертации определены цели, задачи, принципы, формы и методы гендерного воспитания. Целью этого воспитания является гендерная воспитанность, компоненты которой уточнены (когнитивный, эмоционально-ценностный, поведенческий). Ее показателями определены: знания о гендерных образцах поведения; наличие умений и навыков паритетного взаимодействия полов; умение действовать в ситуациях выбора с отходом от гендерных стереотипов; знания о гендерных ролях взрослых; стремление к самореализации, самосовершенствованию). Уровни

сформированности гендерной воспитанности (низкий, средний, высокий) также представлены в ее структуре.

Результаты констатирующего эксперимента показали низкий уровень гендерного воспитания учеников младших классов, что определило необходимость внедрения в учебно-воспитательный процесс начальной школы педагогического обеспечения для повышения эффективности предложенного процесса, суть которого представлена как формирование паритетного взаимодействия полов.

Разработаны, теоретически обоснованы и экспериментально проверены организационно-педагогические условия гендерного воспитания детей младшего школьного возраста и методика их реализации: усовершенствование содержания воспитания через реализацию современных гендерных подходов; использование результатов гендерного анализа учебников начальной школы для формирования егалитаного сознания; организация воспитательного процесса на принципах гендерного равноправия.

Реализация обозначенных условий производилась в течение таких этапов формирующего эксперимента: мотивационно-информационного, познавательно-деятельностного и аналитико-корректирующего. Методика включала взаимодействие разных способов педагогического влияния (форм и методов активизации детей): вербальный (дискуссия, беседа, решение мини-ситуаций, анализ героев сказок и поговорок); деятельностный (сюжетно-ролевая игра, взаимодействие парами); творческий (работа с рисунками, карточками, театрализация); в форме общешкольных мероприятий (КВН, утренники, конкурсы, хороводы). Работа была направлена на послабление гендерных стереотипов участников учебно-воспитательного процесса и формирование партнерского взаимодействия полов.

Экспериментально подтверждена необходимость введения предложенной методики гендерного воспитания младших школьников в учебно-воспитательный процесс начальной школы.

Ключевые слова: гендерное воспитание, гендерная воспитанность, гендерное равноправие, организационно-педагогические условия гендерного воспитания, ученики младшего школьного возраста.

Pavlushchenko N. M. The gender upbringing of junior schoolchildren. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences, Speciality 13.00.07 – Theory and method of Education. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2011.

The thesis deals with the theoretical basis and practical checking of the gender upbringing of junior schoolchildren.

The thesis presents the results of the gender analysis of the valid textbooks and elementary school teachers' plans of the upbringing work.

In the scientific investigation the notions "gender upbringing of junior schoolchildren", at the younger school age have been determined; the components (cognitive, emotionally-valuable and behavioural) and levels (advanced, intermediate and essential) of the system of the junior schoolchildren's gender upbringing have been defined.

The thesis reveals the essence, contents (equality of rights and sex relations as well as mutual substitution), forms and methods of the gender upbringing of junior schoolchildren.

The organizing-pedagogical conditions of the gender upbringing of junior schoolchildren have been experimentally checked during the scientific investigation. The research carried out proves the efficiency of the offered essence, forms and methods and organizing-pedagogical conditions of the upbringing applied with the purpose of getting over gender stereotypes and social orientations among the junior schoolchildren.

Key words: gender upbringing, gender attitude, gender stereotypes, organizing-pedagogical conditions, younger school age.

Підписано до друку 12.04.2011. Формат 60х90/16. Гран. New Times.
Друк різнограф. Папір офсет. Умовн. друк.арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 144.

Надруковано у редакційно-видавничому відділі
СумДПУ ім. А.С.Макаренка

40002, м. Суми. вул. Роменська, 87